

Niemniej jednak próby uatrakcyjnienia narracji nie zawsze przynoszą pozytywne rezultaty, jak na przykład w przypadku informacji o Nosowskim, który część swojej kariery spędził w Wiedniu, a „w okresie pobytu w Polsce towarzyszyła mu Alga, sznaucerka średnia, w kolorze pieprzu i soli, ur. w 1989 roku” (s. 674). Informacja taka brzmi raczej komicznie i wzbudza w czytelniku uzasadnione pytanie, dlaczego autor ją w ogóle podaje i czy chce czytelnikowi coś przez to powiedzieć.

Podsumowując, stwierdzić należy, że pomimo pewnych mankamentów książka Landowskiego jest cennym źródłem wiedzy dla wszystkich zainteresowanych historią orientalistyki w Polsce, szczególnie badaniami nad kulturą i językiem arabskim. Posiada dużą wartość dokumentacyjną, daje nam wgląd w historię studiów arabistycznych w Polsce, przedstawia szerokie tło działalności naukowej, dydaktycznej i organizacyjnej w głównych ośrodkach studiów arabistycznych w Warszawie i w Krakowie, stanowi także obszerne (choć nie wyczerpujące, należy dodać) kompendium wiedzy o stanie badań naukowych w omawianym okresie.

Ignacy Nasalski

Instytut Orientalistyki UJ

ORCID 0000-0002-9745-4927

Licencja/License CC BY-NC-ND 4.0

(creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

DOI 10.4467/0023589XKHNT.24.041.20691

Tomasz Pudłocki, *Szekspir i Polska. Życie Władysława Tarnawskiego (1885–1951)*, IPN Rzeszów, Rzeszów, Warszawa 2023, ss. 733

Biografia naukowa stawia zawsze wiele wyzwań przed autorem, zwłaszcza jeżeli dotyczy postaci, której rozliczne i wielowymiarowe działania obejmują wiele przestrzeni. Taką osobą był niewątpliwie Władysław Tarnawski. Od jego biografą wymagana jest więc dobra orientacja w historii politycznej, historii literatury angielskiej, znajomość środowisk naukowych II Rzeczypospolitej i społeczności lokalnych, obejmujących poszczególne strefy życia bohatera oraz, co niezmiernie istotne, znajomości nowoczesnych założeń metodologicznych w zakresie biografistyki. Tego mozolnego zadania podjął się już wytrawny badacz młodszego pokolenia historyków Tomasz Pudłocki z Uniwersytetu Jagiellońskiego

Książka składa się z dziewięciu rozdziałów, w których przeanalizowane zostało życie i twórczość wybitnego lwowskiego anglisty, prof. Władysława Tarnawskiego. Autor wykorzystał zróżnicowaną bazę źródłową obejmującą liczne zbiory archiwalne, zarówno państwowe, jak i prywatne (rodzinne). Wśród eksplorowanych archiwów znalazły się m.in.: Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Państwowe Archiwum Obwodowe we Lwowie, Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, Archiwum Nauki Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie i Archiwum Państwowe w Przemyślu.

Dużym walorem pracy jest uwzględnienie słabo do tej pory wykorzystywanych źródeł prasowych (głównie dzienników). To ciekawe i ważne źródło wymagało dużego trudu i żmudnego przedzierania się przez kolejne gazetowe łamy. Kwerenda objęła m.in. „Kurier Poznański”, „Lwowski Kurier Poranny” (później „Kurier Lwowski”), lwowskie „Słowo Narodowe”, „Sztandar Polski”, „Słowo Polskie”, „Chwila”, krakowski „Głos Narodu”, a także takie czasopisma, jak: „Myśl Narodowa”, „Ruch Literacki”, „Rocznik Literacki”, „Pologne Litéraire”, „Przegląd Współczesny”, „Neofilolog”, „Slavonic and East European Review”, „Slavische Rundschau”. Baza źródłowa byłaby niepełna, gdyby nie została uzupełniona o memuarystykę i materiały epistolograficzne (listy Tarnawskiego znajdujące się w zespole Andrzeja Gawrońskiego w Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie oraz Stanisława Jurka w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich we Wrocławiu). Dogłębnie wykorzystana została literatura dotycząca środowiska naukowego i politycznego, w którym funkcjonował bohater monografii.

Autor postawił sobie za cel zaprezentowanie szerokiej i weryfikującej dotychczasowe ustalenia biografii Tarnawskiego, kojarzonego do tej pory głównie z badaniami szekspirologicznymi. Dlatego ważne miejsce w rozważaniach zajęły kwestie prezentowanych przez niego poglądów politycznych oraz formy ich uzewnętrzniania w różnego rodzaju pismach, publikacjach i polemikach. Jako zwolennik nurtu narodowego swoje przekonania wyrażał bardzo wyraziście, nawet w odniesieniu do recepcji literatury i sztuki brytyjskiej. Opis życia Tarnawskiego posiada układ chronologiczno-problemowy. Można wyodrębnić dwa zasadnicze tory badawcze: pierwszy – odnoszący się do drogi życiowej bohatera (rodzinnej, naukowej i politycznej) i drugi – dotyczący emanacji jego poglądów w twórczości naukowej i publicystyce.

Interesujące są również inspiracje metodologiczne autora, opierające się na rozważaniach Anity Całek (*Biografia naukowa. Od koncepcji do narracji. Interdyscyplinarność, teorie, metody badawcze*, Kraków 2013) i Danuty Lalek (*Życie jako biografia. Podejście biograficzne w perspektywie pedagogicznej*, Warszawa 2010). Autor zbadał rozległą i wielowarstwową przestrzeń działania bohatera i nadał tym działaniom odpowiednie konteksty. To zobligowało go do postawienia kilku istotnych pytań badawczych, poza oczywistymi dotyczącymi odtworzenia żywota Tarnawskiego i charakterystyki środowisk, w których działał. Pudłocki zwrócił uwagę na potrzebę refleksji nad kwestią wyborów naukowych, politycznych i celów działań profesora w publicystyce.

Na wstępie biografii uwaga skoncentrowana została na analizie środowiska domu rodzinnego wraz z jego rodowodem sięgającym pierwszych wzmianek o Tarnawskich, dokładnym opisie sylwetek osób z najbliższej rodziny – dziadków wraz z rodzeństwem ze strony ojca i matki oraz rodziców (*Tradycje domu rodzinnego oraz czas edukacji*). Przedstawione zostały relacje zachodzące w rodzinie i niebanalna atmosfera domu rodzinnego. Zarysowano też pierwsze fascynacje literackie bohatera biografii, okres lat nauki w gimnazjum w Przemyślu oraz lata studiów na Uniwersytecie Lwowskim i Jagiellońskim.

W rozdziale drugim (*Przemyśl – okres przejściowy*) autor skupił się na latach poprzedzających wybuch Wielkiej Wojny i na okresie jej trwania, gdy kształtowała się nauczycielska, publicystyczna i naukowa ścieżka przyszłego naukowca. Jak słusznie zauważył, powrót Tarnawskiego do Przemyśla, można uznać za przejściowy – od „młodości górnej i durnej” do dorosłości. Przedstawiona została działalność przyszłego anglisty w zakresie kultury, nauki, polityki, kariery nauczycielskiej przerwanej przez wybuch Wielkiej Wojny

wraz z całym jej dramatyzmem i trudnymi dniami walk polsko-ukraińskich o Lwów i o Galicję Wschodnią. Przeanalizowane zostały podglądy Tarnawskiego na wydarzenia z okresu konfliktu polsko-ukraińskiego oraz postawy ludności żydowskiej w tym okresie. Omówiona została również jego działalność polityczna i naukowa w niepodległej Polsce.

Akademicka kariera Tarnawskiego i przynależność do środowiska naukowego i politycznego Lwowa omówiona została w rozdziale trzecim (*Lwów – złote lata*). W 1924 r. objął on katedrę anglistyki Uniwersytetu Jana Kazimierza, następnie po dekadzie, w wyniku reformy Jędrzejewicza został zwolniony oraz ponownie zatrudniony na mocy tzw. ustawy Świątosławskiego w 1937 r. Szczególną uwagę poświęcono działaniom Tarnawskiego jako wychowawcy młodzieży, jego udziałowi w pracach Towarzystwa Naukowego we Lwowie i w życiu kulturalnym tego miasta, a także postawie wobec sanacyjnej polityki szkolnej i reformy jędrzejewiczowskiej. Kwestie zawodowe uzupełnione zostały o sprawy rodzinne i przyjacielskie. W początkowej części tego rozdziału zabrakło nieco spójności i charakterystyki sytuacji miasta i środowiska uniwersyteckiego, ale bez dygresji i opisów publicystycznych, bo te, jak sam autor zauważał, zagrożone są subiektywizmem spojrzenia. W jednym z podrozdziałów do wyjaśnienia pozostaje ocena działań Tarnawskiego wobec studentów. Na ile był wychowawcą młodzieży *en bloc*, a na ile wychowawcą tylko jej części – młodzieży wszechpolskiej. Z treści rozdziału wynika, że raczej wszechpolskiej. Część ta jest głównie opisem form działania właśnie akademickiego koła w UJK pod kuratelą Tarnawskiego, więc tytuł powinien do tego bardziej nawiązywać.

W dwóch kolejnych rozdziałach zawarto szczegółową charakterystykę wyników badań naukowych i tekstów publicystycznych, które dotyczyły historii literatury angielskiej (od czasów Tudorów do końca ery wiktoriańskiej i edwardiańskiej) oraz brytyjskiej literatury dwudziestolecia międzywojennego. Pierwszy z nich (*Anglia i literatura angielska do czasów wiktoriańskich w pisarstwie Tarnawskiego*) obejmuje problematykę recepcji dwóch tomów *Historii literatury angielskiej* autorstwa Tarnawskiego, teatru elżbietańskiego w jego ujęciu naukowym i publicystycznym, badań szekspiologicznych, analizę ujęcia literatury Anglii czasów późnych Stuartów i Hanowerczyków, romantyków, pisarzy wiktoriańskich, a ponadto Waltera Scotta i Rudyarda Kiplinga. Autorowi udało się ukazać specyficzny, pełen ironii i zacięcia publicystycznego styl wypowiedzi Tarnawskiego, a zaczerpnięte z bogatej twórczości pisarskiej przykłady ilustrują szeroki zakres zainteresowań bohatera. Pudłocki przybliżył zasługi profesora w badaniach nad literaturą i teatrem epoki elżbietańskiej i okresem panowania Jakuba I Stuarta. Część ta jest bardzo bogata treściowo – nikt do tej pory nie przebadał tak dokładnie imponującego dorobku Tarnawskiego. Natomiast rozdział piąty (*Świat literatury i nauki brytyjskiej dwudziestolecia międzywojennego*) zawiera szczegółową analizę poglądów profesora na tematy współczesnej mu literatury i nauki brytyjskiej dwudziestolecia międzywojennego, która obejmuje zarówno pisarstwo historyczne i historycznoliterackie oraz twórczość wiodących postaci sceny literackiej tego okresu. Szczególnie wyeksponowane zostały poglądy Tarnawskiego na dorobek Gilberta K. Chestertona, Hilaire Belloc'a, Thomasa Hardy'ego, Georga Moora, Johna Galsworthy'ego, Hugh'a Seymoura Walpole'a, Herberta George'a Wellsa, George'a Bernarda Shawa, Williama Somerset Maughama, Thomasa Edwarda Lawrence'a, Virginii Woolf i Lyttona Stracheya. Dla Tarnawskiego charakteryzującego współczesnych mu pisarzy najistotniejszy był świat jego wartości i często poprzez nie oceniał i osądzał autorów brytyjskich. Zasadne byłoby to wyraźniej wyartykułować, a także podsumować, na jakie problemy w omawia-

nych recenzjach książek i przedstawień teatralnych ich autor zwracał szczególną uwagę, czy coś je łączyło i czy pojawiała się w nich określona myśl przewodnia.

W rozdziale szóstym (*Polityk*) autor scharakteryzował Tarnawskiego jako polityka, osobę stojącą na czele lwowskiej endecji, kuratora, redaktora pism lwowskiej prawicy, aż po odejście z Narodowej Demokracji. Wśród poruszanych kwestii pojawiło się omówienie prezesury Tarnawskiego w lwowskim Kole Stronnictwa Narodowego, wybory z 1930 r. i spór z Leonem Kozłowskim. Całość dopełnia charakterystyka politycznej publicystyki w czasopiśmie lwowskiej prawicy, w której widoczna była krytyka rządów sanacji w zakresie polityki wewnętrznej i zagranicznej, zwłaszcza dostrzeganie zagrożenia ze strony niemieckiej i sowieckiej, stosunek do postaci Józefa Piłsudskiego oraz ocena innych ugrupowań politycznych.

Osobny rozdział poświęcony został pozalwowskiej działalności profesora (*Dwa światy odniesień – Anglia i Poznań*). Przy opisach podróży Tarnawskiego do Wielkiej Brytanii przytoczone zostały szczegółowe relacje ze sposobów ich odbywania oraz z samego pobytu bohatera w Anglii, jego obserwacje życia politycznego, spraw gospodarczych i wrażenia z kontaktów z życia kulturalnego i codziennego Londynu. Brakuje jednak jasnych konkluzji, jak relacje te zmieniały się w zależności od czasu przebywania profesora w Londynie i jakie tematy dominowały w latach dwudziestych, a jakie w trzydziestych. Nie wiadomo też, w jakim stopniu relacje były wynikiem analizy i realnej oceny sceny angielskiej sceny politycznej, a na ile odzwierciedlały poglądy polityczne i religijne Tarnawskiego. Analiza związków z Poznaniem była szczególnie istotna, ponieważ teksty pisane przez anglistę do czasopism nie były do tej pory znane, a relacje łączące go ze środowiskiem anglistów poznańskich jedynie sygnalizowane.

Przedostatnia część pracy (*Pomiędzy polityką a literaturą – Tarnawski jako obserwator świata*) zawiera rozważania na temat poglądów profesora o roli polskiej propagandy na arenie międzynarodowej i charakterystykę jego stosunku do Żydów i Rusinów/Ukraińców. Bogate znaczeniowo tytułowe określenie „obserwator świata” dobrze charakteryzuje piśmiennictwo Tarnawskiego i pośrednio określa jego poglądy na poruszane kwestie. Pojawiły się tu też wątki literackie ukazujące związki z literaturą polską, z literaturą francuską, niemiecką, irlandzką i amerykańską, a w ostatnim fragmencie ukazana została sylwetka uczonego jako tłumacza i teoretyka translatoryki. Cenne jest zwrócenie uwagi na fakt propagowania przez profesora międzynarodowej wymiany kulturalnej jako istotnego elementu propagandowego.

Końcowa część (*Ostatnie lata*) obejmuje późne lata życia Tarnawskiego, a więc czasy II wojny światowej, wyjazd ze Lwowa do Przemyśla, a następnie do Krakowa i objęcie stanowisko profesora UJ, a także okoliczności aresztowania, uwięzienia i śmierci w 1951 r. Okres okupacji to działalność konspiracyjna anglisty jako przedstawiciela Delegatury Rządu z ramienia Stronnictwa Narodowego oraz w Komitecie Ziemi Wschodnich, a po przyjeździe do Krakowa także w tajnym nauczaniu na UJ. Działalność w Komitecie stała się w 1946 r. przyczyną aresztowania, procesu i uwięzienia, a następnie śmierci. Ten dramatyczny okres został przez autora znakomicie udokumentowany. Z jednej strony mamy obraz budzącej się powojennej nauki, a z drugiej bezwzględne represje systemu komunistycznego. Działalność Tarnawskiego, to przede wszystkim pisanie i kolportowanie pisma „Biuletyn Kresowy” wydawanego przez Komitet. Przy tak złożonej konstrukcji i wielorakim materiale źródłowym pozwalającym na zaprezentowanie postaci, trudno znaleźć słabsze

strony monografii. Jedyne, co może wzbudzać pewne wątpliwości, to kilkakrotne powoływanie się na wieloletnie doświadczenia pedagogiczne Tarnawskiego wyniesione z pracy w gimnazjach przemyskich. Wydają się być wyolbrzymione – nigdy nie zdał on egzaminu nauczycielskiego, a ponadto pomimo formalnego zatrudnienia przebywał głównie na urlopowach naukowych.

Postać Tarnawskiego niewątpliwie zasłużyła na monografię, a dzieło autorstwa Pudłockiego to biografia „totalna”. Uczony ukazany została wielowymiarowo – jako literaturoznawca, jeden z pierwszych polskich anglistów, dziennikarz, publicysta, teatrolog, tłumacz, społecznik i polityk – na szerokim tle ówczesnych stosunków społecznych, politycznych, naukowych, kulturowych. Pierwszorzędna znajomość literatury brytyjskiej, jaką wykazał się autor dopełniło cel, postawiony przy pisaniu tej biografii. Efekty pracy są nad wyraz udane. Znaczenie erudycyjnego tekstu Pudłockiego dla upamiętnienia profesora jest duże, zwłaszcza w zakresie przeprowadzonej kwerendy źródłowej oraz umiejętności poruszania się na polach kilku dyscyplin naukowych, co nie jest zjawiskiem w polskiej historiografii częstym. Poprzez dokonanie tak szczegółowej analizy życia i twórczości Tarnawskiego znacznie poszerzona została jego obecność w przestrzeni naukowej i społecznej.

Maria Stinia

Instytut Historii UJ

ORCID 0000-0003-2921-3758

Licencja/License CC BY-NC-ND 4.0

(creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

DOI 10.4467/0023589XKHNT.24.042.20692

Powstańcy styczniowi więzieni w Twierdzy Kijowskiej. Zarysy biogramów, oprac. Stanisław Stępień przy współpracy Michała Micela, Wydawca: Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu, Przemyśl 2022, ss. 436

Recenzowana książka wpisuje się w krąg opracowań typu Wiktorii Śliwowskiej *Zesłańcy polscy w Imperium Rosyjskim w pierwszej połowie XIX wieku* z 1996 r. przedstawiających pogłębiony obraz istotnego wycinka ówczesnej aktywności antycarskiej na południowo-wschodnich Kresach dawnej Rzeczypospolitej. Ubogaca ją – oczywiście w tego typu leksykonach – zestawienie danych o losach więzionych po wyrokach przeważnie skazujących na zesłanie w daleką prowincję Imperium Romanowych.

Formalia: na odwrotnej stronie karty tytułowej znajduje się istotny zapis: „Konsultacje merytoryczne prof. dr hab. Eugeniusz Niebelski”. Jego *Przedmowa* (s. 7–12, prezentacja treści oraz charakterystyka dorobku twórczego Stępnia i Micela) otwiera książkę. Po tym następuje *Wprowadzenie* autorstwa wymienionych wyżej historyków (s. 13–14). Zasadniczy blok to *Zarysy biogramów* (s. 35–346), z wyróżnieniem na końcu kilku wiązek problemowych: *Studenci Uniwersytetu św. Włodzimierza zaangażowani w przygo-*